

KISS SÁNDOR:

MEMZEDÉKFORMÁLÓK

Sok olyan általánosan érvényes megállapítással találkozunk a tudományok legszélesebbkörű területein, amelyek általánosan elfogadottak igen népszerűek, csak egy a bajuk: nem igazak. Éppen azért nehéz is túladni rajtuk. Pedig valahányszor érintjük a kérdést, mind valószínűsőbbé válik, hogy nem lehet tovább velük élni.

Az ifjúságot ilyen mérce alatt nevezik úgy általában tekintélyrombolónak. Mihelyt megérkezik a »Sturm und Dsang« korszak, ugyan nem lehet velük bírni. Se tanár, se szülő, se semmi meg nem állhat előttük. Mindenkit lefitymálnak, leértékelnek, szemükben az óriás is törpévé lesz.

Csak még az a szerencse, hogy vannak másfaják is — sóhajtják a kénytelen-kelletlenségből velük foglalkozók. Az úgynevezett jó fiúk. Ezek a derék gyerekek mégis azok, akik jobb belátással élnek.

Mindez eddig rendben is volna, csak ott a baj, hogy hát vannak, vannak ugyan ilyenek is, de legtöbbször éppen ez a csoport az ifjúság „nem ifjúság” része. A másik, a borsot orr alá törő, fékezhetetlen, lázongó, „forradalmár” hajlamú pedig az életrealitáshoz, akitől lehet még valamit várni. Lehet, hogy ez a kisebbik rész, a számban gyengébb, de minőségben egyedül jelentős. Ez az, amelyiknek az a feladata, hogy látása legyen a jövőről, merjen új utakat vágni, merjen többet akarni. Lehet, hogy közben beletörök a bicskájá soknak közülük, lehet, hogy lesznek időközben megalkuvók és visszahullók, de egy páran mégis továbbmennek s az előző nemzedék végérvényesen beszállásolt szekerét továbbbrántják. Ezek az igaz emberek.

Miről ismerhetők fel? Teljes természetrajzukat ugyan nem tudnám most megírni. De elég hely, se elég környezettanulmány nincs most erre, egy pár vonásuk azonban felrajzolható.

Anélkül, hogy önzők lennének, mértéktelenül individuálisak. Egyénileg akarnak megharcolni mindent s mindenféle dogmatizmusnak halálos ellenségei. Nem fogadják el a hatalmat önmagában, nem mindenható és csálhatatlan előttük a professzor, a kritikájuk mindig résen van, akár kifejezésre juttatják — ez a jobb: s akár elhallgatják, — ez a politikusabb magatartás. A tudományt akkor veszik be, ha értelmükkel meghurcolták. Ezt sajátmaguknak is érzik, a többin igyekeznek minél hamarabb túladni. Lehet, hogy közben elfogultak, de éppen ez az erényük, mert sajátos szenvedély teszi azzá őket. Ez a szenvedély alkalmasít fel az alkotásra. Ha többre nem is, de önmagukban teremtenek életet. Ez a teremtés lesz az élet vad ízévé, vagy mondjuk erjedésre alkalmas mustjává. Különböztetést széleslátókörű, nagytudású, rendkívül értelmes, nagy koncepciójú valaki, nem sokat ér ha a teremtés ősforrását nem tudja megnyitni önmagában. Nem azért tanulnak, hogy tanárok legyenek, állásba jussanak, mindez valami közvetett céllá lesz a nagy ügy mellett, ami az élet teljes élése. Lehetnek nagyraevágók, de nem törtetők. Érzelmi és akarati életük is a dinamikus harc formáló tüze alatt áll. Mondhatnánk: dialektikusan élnek az életet s szilárd pont legyen az, ahol megállanak.

Persze „kifelé” minden nem ilyen szépen látszik. Okvetlen okvetlenkedők, összeférhetetlenek, sokszor kiismerhetetlenek. Soha be nem lehet skatulyázni őket típusokba, mert kisiklanak belőle. Vagyha igen éppen az marad ki belőlük, mi leglényegük.

Lehetne még folytatni jellemző tulajdonságaikat, de így is látjuk, érezzük magatartásuk erejét. S ezért látszanak sokszor tekintélyt nem ismerőknek, nem tisztelőknak, kényelmetlen jelenségeknek.

Pedig minden azért van, mert keresik a tekintélyt. Csak nem fogadnak el mindenkire és mindent annak. Ember legyen a talpán, aki megáll előttük. Mindenesetre már előjáróban is láthatjuk, hogy azt nem értékelik, aki kisebb igénnyel próbálja megélni az életet. Nemcsak, hogy nem értékelik, de elhanyagolják és semmibe sem veszik. Ellenségnek is azt vállalják, harcra is azt tartják érdemesnek, aki hasonló fajtaból való. Akik nekik adni akarnak, azoktól nem évek óta jobban begyakorolt anyagot várnak, hanem annak megérzését, hogy életszerűen vállalják, hurcolják azt, amit hirdetnek. Ez az az izgató anyag, ami embert képes formálni. Mindig érezniük kell, hogy ha ad is a felettük álló, még mindig marad ott, ahol az volt, mert olyan existenciális számára amit hirdet, hogy mindig továbbindítja. Egyszóval annak is igaz embernek kell lenni. Így tud csak kovásszá lenni, különben csupán megízeltetültsé. S.

Igy vitte el Apácai Gyulafehérvárról Kolozsvárra az alsóbbrendű iskolához a diákság igaz részét. De elviszi ma is, akit ilyen fából faragtak.

Az ilyenforma tekintélyre az ifjúság mindig vágyakozik. Keresi, kutatja őket s ha megtalálja, az életközelségig igyekszik kifürkészni. Rossz szóval, de kifejezőn: megélni. Sőt továbbmenve, az ifjúság lelki arcán mindig ez a tekintélykeresés a legmarkánsabb vonás. Ez okozza a generációs válságot is, ez az ami a nemzedékeket elválasztja, de ez az erő az, ami az előző nemzedék időtlen érvényű egyéniségeit kiválasztja és maga fölé emeli. Nemzedékformáló emberré az lesz, akit egy új generáció eszményképül, iránymutatóul elfogad.

A világháború után kétségtelenül volt nemzedékváltás. Az ifjúság úgy látszott — kezébe veszi az életet s magyarságformáló tényezővé lesz. Túlságosan politus volt azonban a gondolkodása. Még Szabó Dezső is azt hitte egyideig, elérkezett a politikai kibontakozás ideje. Így lett az ifjúság vezére. Igaz, hogy az ő éles szeme látta meg először, hogy nem s üldözöttesté vállaló magatartása mondta ki ezt a nemet először. Azért is maradt egyedül, mert ez akkor rettenetes időszertlen, érthetetlen dolog volt. Egy évtized telt el míg a jobbak, s kettő mire minden számbavehető tényező elismerte, hogy igaza volt.

Ezalatt azonban a nemzedékváltásban új generáció indult a harcba. Ebben a generációban s ebben a harcban élünk most mi. Mégcsak „pionérajai” a nemzedéknek; akik utánunk jönnek — most középiskolások, még hozzánk tartoznak, a vágott réseket ők szélesítik ki és reményünk szerint viszik teljességre velünk együtt, amit megkezdünk. Az eredményesség főleg ami a szellem kiterjeszkedését jelenti már is

nagyobb, de hogy a következő nemzedéknek adunk-e tovább annyit, mint az előttünk járók nekünk adtak — kétséges.

Mert mi sokat kaptunk. Nemzedékformálók változatosabbnál-változatosabb mondanivalójú nagy egyéniségeit. Németh László a XX. századi magyar irodalmat a magyar szellem egyik csodájának nevezte. Mindez „Európából nézve” is így van. A mi szempontunk most nem tisztán irodalmi vagy irodalompolitikai, tehát nem is ilyen szemszögből nézzük, hanem egyegyedül a nemzedékünkre tett inspiráló hatás mértékével. Hogy mégis itt kezdjük, annak az az oka, hogy itt találhatók a kisugárzó erők.

Mert hiába keressük politikai téren. Akik itt járnak, azoknak is megsütötte a szájukat. Másik részük eleve kilátástalannak tartotta ezt az utat. Ma határozottan politikai undorban élünk, a kibontakozás útját mindenütt látjuk, csak elsősorban itt nem. Ami nem azt jelenti, hogy a politika hatóerejét és szükségességét becsülné le ez a nemzedék, de nem hisz benne. Móricz Zsigmond elkiáltott jelszavának inkább: Hagyd a politikát, építkezz! Megtanulta az embert értékelni és nem a jelvényt vagy a hirdetett szót. Mindjobban az élet érdekli s aggódva látja, hogy itt a politika még olyan embereket is szembeállítanak, akiknek egymás mellett volna a helyük és egyesít, akik nem egymáshoz való. S addig hiába, míg az ember maga nem változik meg, az élet sem.

Életet pedig megvalósult eszmék, kétlábon járó próficiák, azaz életek változnak meg.

Ezért nem választható szét az író, magatartása és műve. Nemcsak az a kérdés, mit mond, hanem mit él, s amit mond is, mennyire élte meg, mert ennyiben válik formáló, alakító erővé.

A forrás itt is a Németh László által magyar radikálizmusnak nevezett szellemi irány elindító írói. Elsősorban Ady, aki hatás tekintetében ősforrás, bár Tolnai előtte működött, de csak most lett „felfedezve” s ismertté még most sem. Ady a magyarság minden kérdését végiggigyorította, sorsunkat, jövőnkét végigszenvetete, mindenképpen ő a nagy indító. Vannak költők, akiket sosem ismerünk eléggé! Ady az. Ha életünk végéig foglalkozunk vele, mindig ad újat. És vele, csak vele érdemes barátságot kötni, nem a róla szólókkal, mert különben megfosztom magam attól, amit inspiráló egyénisége nekem külön mondhat és mond is. Elhanyagolása kipótolhatatlan űr és nagy kár, életvesztés. Nemcsak ma, de a magyar élet végtelenségéig.

Amit ő ösztönösen érzett, Szabó Dezső ölelte rendszerré. Ma már minden valamirevaló ember tudja mit jelent a magyarságnak Szabó Dezső profétikus életvállalással és sorssal összehordott gigantikus épülete. Amit meglátott, századokra előrenyúló életprogramunk. Valórávalásuk eljövendő történelmünknek az ő nevével jelzett nagy kora lehet. De semmi sem méltatlanabb műve nagy gazdagságához, mint az, hogy csupán zászlóvá legyen. Az ő forró szájából indításokat csak valórávalásukért lehet kivenni, különben jelszóvá, üres bombasztá válnak kezeink között.

Hozzája kapcsolódik a hatásában kevésbé széles, de tartalmában ugyanolyan mély Móricz Zsigmond életműve. Hármójuk „tette” tehát műveik) az az erős gyökér, ami temérdek hajszálereit a magyarság legbensőbb lényegébe, az egyetemes magyar lélekbe bocsátotta le. S ebből a gyökérből nőtt ki és lett fává az előttünk járó nemzedék, az ő utánuk következő irodalma, akinek az értelmezésében, mint már őket is kaptuk.

Időben és jelentőségben is elsősorban Németh László, akinek az élete is a maga aszkétikus „szentségével” és kemény lemondásaival példa előttünk. Szabó Dezső szertelenségeit, Ady mohó élethabzsolását, sorsukból, vállalt terheikből, roppant feladataikból megértjük a nélyebb látás erejével. De kategorikusan és szörnyen leszűkítve gondolkodnak azok, akik azt hiszik, bálványozzuk elvakultsággal. A bűn, bűn mindig s a szenvedés is örökké az marad. De nincs alacsonyabbrendű életszemlélet, mint a dogmatikus.

Németh László akarathite az emberi törekvések végső határa. Azért jutott el a nazarenizmusig legteljesebben. Persze ez még nem megoldás, ő nem tartja annak. A humanum számára, bármilyen magasrendű is az, nincs is itt megoldás. Ami van, az tulmutatott rajtunk, s transcendens erőre, kegyelemre utal.

Németh László mindig azt vállalta, ami hiányzott nekünk, amire szükségünk volt. A legnépszerűtlenebb örök elégedetlenséggel új utakat vágott. Az útvágást mindig az életben, emberekben szerette volna megtenni, s csak mikor ez váli lehetetlenné, öntötte műbe látásait, sokszor ijedt kétségbeeséssel és lemondó reménytelenséggel. Ezért látszik örökké pesszimistának. Csak ez a magatartás minden igaz ember számára tüzesnyárs, amit fakárság nélkül nem lehet vállalni. Legmélyebb lemondása a legnagyobb rugóerő, ösztönző indítás. Erdélyi útirajza lett a kisebbségi élet feltámadt vulkánja. „Kisebbségben” könyve mindmáig és még sokáig szellemi életünk nagyfeszültségű áramtelepe. Közéletben nem lehet közömbösnek, langymelegnek lenni. Ez a magatartás tette őt szellemi életünk kristályvizévé.

Hogy az mit jelent négy-gyermekes csaláért felelős, iskolaorvos foglalkozású, tanyai parasztgyerekek internátusának mecénási szerepét vállaló, s eszméi állandó valórávalásáért harcoló ember számára, megértjük ha tudjuk, hogy egy alkatilag hihetetlen érzékeny emberrel állunk szemben, aki érzékenységét befelé őrli le.

Ady és Szabó Dezső megsejtette előttünk Európát, Németh László ízeire szedte és betartatta velünk. Utmutatása a magyarság és európaiság kérdésében egy kis réteg életében elkötelező erejű.

Ez az egész írói kör egészül ki Illyés, Erdélyi, Sinka, Tamási, Nagy István és még mások alakjával. Rájuk ütötték pecsétül a népi jelzőt, ami inkább magatartásukat, mint irodalmukat jellemzi találóan. Az irodalom mindig a közösség, az egész magyarság ügye nálunk. (Írói jelentőségük sok helyen kielezett, de igen jellemző, markáns másait rajzolja meg Gombos Gyula, Álom az országról c. könyvében.)

Egyetemében is ez az irány és tábora a magáratallt magyarságot jelzi. Nem csoda, hogy az ifjúság mind nagyobb tömegben és megállíthatatlanul csatlakozik hozzájuk. Középiskolák egész serege olvassa műveiket és hívja őket előadásokra. Ez az irány így találkozik az ifjúsággal. Belőle mennyi élet fakad-ezután dől el. De már eddig is biztató eredmények mutatkoznak. A minőségi elit mindenesetre nem dogmatikusan fogadja el őket sem, harcát velük is megharcolja.